

دستورالعمل، فعالیت تبلیغی و رسالت خویش را آغاز نمودند و پس از تحفل شدائد و پشت سر نهادن موانع فراوان و فشارهای کُفار، توانستند در مدّت کوتاهی جامعه عرب جاهلی را دگرگون سازند و با یک انقلاب دفعی، افرادی مَهْدَب و باتقوا تربیت نمایند.

از میوه‌های شیرین درخت نبوی، تربیت و پرورش انسان‌های با فضیلت و بامعرفت بود. آن حضرت علف‌های هرز زدالت و پستی را از دل آنان ریشه‌کن و نهال فضایل را در سینه آنان غرس نمود و فطرت پاک آنان نیز، در رشد و به ثمر نشستن نهال فضائل مؤثّر واقع شد و یکی دو سال از بعثت نگذشته بود که شجره طیبه اسلام، به بار نشست و مکتب نجات‌بخش این دین جهان‌شمول، سراسر گیتی را متوجه خویش ساخت.

ثمرات حیات‌بخش بعثت پیامبرﷺ، در سایه اهتمام آن‌حضرت و اصحاب ایشان به دستورالعمل و برنامه‌ای که از جانب خداوند حکیم در سوره مَزَمِّل نازل شد، تحقق یافت؛ لذا می‌توان گفت، آن دستورالعمل، در واقع برنامه سلوک معنوی مسلمانان، مشتمل بر راهکارهایی برای خودسازی آنان بود. برخی از مسلمانان صدر اسلام با عمل به این برنامه و پیروی از پیامبر اکرمﷺ، به مقام آدمیت ناائل آمدند. منازل سیر و سلوک را یکی پس از دیگری پیمودند تا فانی فی‌الله شدند؛ از این‌رو این دستورالعمل تربیتی می‌تواند، به‌عنوان یک برنامه، فرا راه سالک قرار گیرد و او را در حرکتی که پیش رو دارد، یاری نماید.

خداوند متعال به‌گونه‌ای حکیمانه و با توجّهِ به موانع و مشکلاتی که پیامبرﷺ در مسیر حرکت خود دارد، به تدوین این دستورالعمل پرداخته است و ناگفته پیداست که فقط با عمل به چنین برنامه‌ای می‌توان بر شدائد و سختی‌ها فائق آمد و همچون پیامبرﷺ پیروز میدان شد. بنابراین موفقیت در میدان سیر و سلوک و عبور از سختی‌ها و موانع موجود در مسیر حرکت به سوی خدا، تنها با برنامه‌ای که ذات باری تعالی برای سخت‌ترین کارها تنظیم و تدوین فرموده است، امکان‌پذیر است. هر که اهل سیر و سلوک باشد و رسیدن به مقامات عالیه عرفانی را به‌عنوان چشم‌انداز پیش روی خود رقم زده باشد، با عمل به این دستورالعمل، می‌تواند به مطلوب خود برسد. در این مجال شرح مختصری از دستورات خداوند سبحان در سوره مَزَمِّل بیان خواهد شد.

• پی‌نوشت‌ها

۱. الانشقاق / ۶؛
۲. از جمله البقرة / ۱۵۶؛ النجم / ۴۹؛
۳. الفجر / ۳۰-۲۷؛
۴. النور / ۲۱؛
۵. المؤمن / ۱۰-۱.

نیز، آیات تربیتی و آموزشی بود.
﴿يَسْمِ اللّٰهُ الرَّحْمٰنَ الرَّحِيْمَ اِقْرَأْ بِاسْمِ الَّذِیْ خَلَقَ * خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْاَكْبَرُ * الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾.

این آیات شریف، به قول اهل ادب «براعت استهلال» قرآن کریم است و لزوم آموزش و پرورش را نمایان می‌سازد. به‌عبارت روشن‌تر، قرآن که یک کتاب تربیتی و آموزشی است، با این چند آیه، برنامه تربیتی و پرورشی پیامبر اکرمﷺ را تا روز قیامت تعیین فرموده است. براساس این آیات شریف، پیامبر خاتمﷺ، معلم آموزشی و پرورشی بشرّت است. آن نبی گرامیﷺ، فرستاده شده تا با تبیین قرآن کریم، انسان‌ها را تربیت کند و آنان را به مقام آدمیت برساند. خودسازی و تهذیب نفس را به بندگان آموزش دهد و آنان را به دو بال علم و عمل مجهّز نماید تا بتوانند، پرواز کنند.

• دستورالعملی ارزنده برای سیر و سلوک

پیامبر گرامیﷺ پس از مبعوث شدن به رسالت و دریافت برنامه آموزشی، از غار حرا به خانه بازگشتند. باری سنگین بر دوش آن رسول گرامیﷺ آمده بود؛ ﴿اِنَّا سَأَلْنٰی عَلَیْكَ قَوْلًا فَعِیْلًا؛ جبرئیل نازل شد و آیات اوّل سوره مَزَمِّل را آورد. در حقیقت با یک دستورالعمل دوازده‌گانه که بهترین ابزار کار برای تحمّل آن بار سنگین بود، بر پیامبر اکرمﷺ وارد شد.

﴿يَسْمِ اللّٰهُ الرَّحْمٰنَ الرَّحِيْمَ * یَا اَیُّهَا الْمَرْمُلُ * قُمْ اللَّیْلَ اِلَّا قَلِیْلًا * نَضَعُْ اَوَاقِیْضَ مِنْهُ قَلِیْلًا * اَوْزِدْ عَلَیْهِ وَزَلَ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا * اِنَّا سَأَلْنٰی عَلَیْكَ قَوْلًا فَعِیْلًا * اِنِّ نَاشِئَةُ اللَّیْلِ هِیْ اَشَدُّ وَطْناً وَاَقْوَمُ قِیْلًا * اِنْ لَکَ فِی النَّهَارِ شَبِیْحًا طَوِیْلًا * وَاذْکُرْ اِسْمَ رَبِّکَ وَتَنَبَّلْ لِیْهِ تَنْبِیْلًا * رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَکِیْلًا * وَاصْبِرْ عَلٰی مَا یَقُولُوْنَ وَاهْجُزْهُمْ هَجْرًا جَمِیْعًا﴾.

ای جامه بر خود بپوشید! شب را جز اندکی (برای نماز و عبادت) برخیز! نصف شب را یا اندکی از نصف کم کن (یک سوّم آن را)! یا بر نصف بفرای (دو سوّم آن را)! و قرآن را با ترتیل (شمرده و آرام) تلاوت کن! همانا بار سنگینی به دوش تو آمده است و شب بیداری، موجب تقویت اراده و شرح صدر و قاطعیت در گفتار است و باید در روز نظیر یک ستاره کوشا باشی و نام پروردگار خود را یاد کن و (در دل) از همه چیز به سوی او منقطع شو؛ همان خدایی که پروردگار مشرق و مغرب است، جز او معبودی نیست. پس او را وکیل خود ساز و بر آنچه می‌گویند (از نسبت‌های ناروا)، صبر کن و از آنها به وجهی نیکو دوری گیرین.

خداوند متعال در این آیات شریفه می‌فرماید: یا رسول‌الله! عبادی نبوّت به دوش تو آمده است، از این دستورالعمل کمک بگیر.

اوّل: شب‌بند زداری؛ ﴿قُمْ اللَّیْلَ اِلَّا قَلِیْلًا؛

دوّم: نماز شب (تهجد)؛ ﴿اِنِّ نَاشِئَةُ اللَّیْلِ هِیْ اَشَدُّ وَطْناً وَاَقْوَمُ قِیْلًا؛

سوّم: تشکّک به قرآن؛ ﴿وَ زَلَ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا؛

چهارم: اراده؛ ﴿اِنِّ نَاشِئَةُ اللَّیْلِ هِیْ اَشَدُّ وَطْناً؛

پنجم: قاطعیت در گفتار؛ ﴿وَاَقْوَمُ قِیْلًا؛

ششم: فعالیت مداّم؛ ﴿اِنْ لَکَ فِی النَّهَارِ شَبِیْحًا طَوِیْلًا؛

هفتم: ذکر مداّم؛ ﴿وَاذْکُرْ اِسْمَ رَبِّکَ؛

هشتم و نهم: دعا و انقطاع الی الله؛ ﴿وَتَنَبَّلْ لِیْهِ تَنْبِیْلًا؛

دهم: توکل؛ ﴿رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَکِیْلًا؛

یازدهم: صبر؛ ﴿وَاصْبِرْ عَلٰی مَا یَقُولُوْنَ؛

دوازدهم: سعه صدر؛ ﴿وَاهْجُزْهُمْ هَجْرًا جَمِیْعًا).

بدین ترتیب خداوند متعال برای یاری رساندن به پیامبرﷺ در راه پرمشتقی که لازم بود، آن حضرت بپیامید، یک دستورالعمل که مشتمل بر دوازده بخش بود، ابلاغ فرمود. در واقع خدای سبحان با ابلاغ این دستورالعمل، برنامه رسالت پیامبرﷺ را تدوین فرموده است. برنامه جامعی که نقشی اساسی و حسّاس، در امر رسالت برای پیامبرﷺ ایفا کرد. پیامبر اکرمﷺ با استفاده از این

سلوک معنوی در پرتو بعثت

آیت‌الله‌العظمی مظاهری

خواهد یافت.

﴿وَلَوْ لَا فَضْلَ اللّٰهِ عَلَیْکُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَکٰی مِنْکُمْ مِنْ اَحدٍ اَبَدًا﴾.^۱

اگر این توفیق از طرف خداوند برای انسانی که زمینه آن را ایجاد کرده است، رفیق راه شد، موانع از سر راه او برداشته می‌شود و در یک زمان بسیار کوتاه، با پیروز شدن در یک امتحان الهی و یا جذب یک نظر ولّائی، راه طولانی سیر و سلوک را پیموده و به مقصد خواهد رسید. خوشا به حال این‌گونه افراد که در طول تاریخ بسیار بوده‌اند.

برای رسیدن به هر مقصدی، باید از راهی که به آن مقصد منتهی می‌شود، عبور کرد و طی مسیر در هر راه و مسیری، محتاج کمک و راهنمایی است. اگر کسی بنا داشته باشد، به یک مسافرت معمولی برود، قطعاً از نقشه راه بی‌نیاز نخواهد بود. مسلماً راهنمایی کسانی که آن مسیر را پیموده‌اند و به موانع راه و پیچ و خم موجود در آن واقفند، فوائد فراوانی در جهت سهولت طی مسیر دارد و از موانع موجود در آن خواهد کاست. بایک مقایسه ساده این نتیجه حاصل می‌شود که اگر یک مسافرت عادی تا این مقدار نیازمند کمک و راهنمایی باشد، حرکت به سوی خدای سبحان با آن موانعی که بر سر راه دارد، راهنمایی‌می طلبد که علاوه بر وقوف کامل بر جزئیّات مسیر حرکت، قادر به برطرف کردن موانع موجود باشند و بتوانند، دست انسان

از نظر قرآن کریم، انسان در حرکت به سوی پروردگار هستی است و منتهای این سیر که در مسیری پررنج و مشقّت واقع شده است، خداوند متعال می‌باشد: ﴿یَا اَیُّهَا الْاِنْسَانُ اِنِّکَ کَادِحٌ اِلٰی رَبِّکَ کَذْحًا فَمَلّٰقِیْهِ﴾.^۱ آیات دیگری نیز به‌همین مضمون در قرآن کریم وجود دارد که بازگشت انسان را به سوی خود خداوند برمی‌شمرد و انتهای مسیر حرکت او را مقام عنداللهی می‌داند.^۲ بنده‌ای که قدم در راه نهد و با عزمی جزم، مسیر تقرب به درگاه الهی را بپیماید، به مقامی می‌رسد که خدای سبحان او را به نزد خودش دعوت می‌کند و او را در بهشت موعود که با بهشت معمولی تفاوت دارد و مخصوص خود خداوند است، منزل می‌دهد.

﴿یَا اَیُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ، ارْجِعِیْ اِلٰی رَبِّکَ رَاضِیَةً مُّرضِیَةً، فَاَدْخُلِیْ فِیْ عِبَادِیْ، وَ اَدْخُلِیْ جَنَّتِیْ﴾.^۳

رسیدن به این مرتبه عظیم و دست یافتن به این مقصد رفیع، پس از پیمودن راهی طولانی در مسیری پرمشقّت برای آدمی میسر می‌گردد. راهی که انسان باید بپیماید، از مو باریک‌تر، از شمشیر بزنده‌تر و از آتش سوزاننده‌تر است؛ ولی اگر کسی عزم خود را جزم کند و گامی به سوی پروردگار متعال بردارد، لطف و عنایت خداوند مَثان را در همه مراحل مسیر پرفراز و نشیبی که می‌پیماید، مشاهده خواهد کرد و حق‌تعالی را همواره پشتیبان و حامی خود

• نمونه‌ای از آیات قرآن پیرامون پیامبر اسلامﷺ

الف) وجود پیامبرﷺ منّتی بود بر بشریّت: ﴿مَنْ اللّٰهُ عَلٰی الْمُؤْمِنِیْنَ﴾ (آل‌عمران: ۱۶۴)؛

–رحمتی بود برای هستی: ﴿رَحْمَةً لِّلْعَالَمِیْنَ﴾ (انبیاء: ۱۰۷)؛
–الگوی ابدی بود برای نسل بشر: ﴿فِیْ رَسُوْلِ اللّٰهِ اَسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (احزاب: ۲۱)؛

–گواه و شاهدهی بود بر همه انبیاء: ﴿جَنَّتْنَا بِکَ عَلٰی هَؤُلَاءِ شَهِیْدًا﴾ (نساء: ۴۱)؛.

ب) خداوند دو وصف رافت و رحمت را که از اوصاف الهی است، برای پیامبرش نیز آورده است: ﴿رُئُوْکَ رَحِیْمٌ﴾ (توبه: ۱۲۸)؛

–اگر به مکه سوگند می‌خورد، به‌خاطر حضور پیامبرﷺ در آنجاست: ﴿لَا اَقْسَمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ وَاَنْتَ حَلّٰ بِهٰذَا الْبَلَدِ﴾ (بلد: ۲-۱)؛

–اگر ما برای یک لحظه بر او صلوات می‌فرستیم، آفریدگار هستی و فرشتگان معصوم، دائماً بر پیامبر صلوات می‌فرستند: ﴿اِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِکَتَهُ یُصَلُّوْنَ عَلٰی النَّبِیِّ﴾

سیمای پیامبر اسلام ﷺ در قرآن

استاد محسن قرائتی

قرآن کریم در آیات متعددی به توصیف پیامبر اسلامﷺ روی آورده و مفسر‌گران قدر‌استاد قرائتی در اثر ارزشمند خود «سیره پیامبرﷺ با نگاهی به قرآن کریم»، با نظمی مثال‌زنی این آیات را کنار یکدیگر گزینش کرده و سیمای آفرین فرستاده الهی را در آینه کلام وحی، به تصویر کشیده است. اینک به بیان چند نمونه از این آیات بسنده می‌کنیم.

(احزاب: ۵۶).

ج) خداوندی که دنیا را اندک و قلیل می‌شمرد: ﴿مَتَاعِ الدُّنْیَا قَلِیْلٌ﴾ (نساء: ۷۷)، خَلَقَ پیامبرﷺ را عظیم می‌داند: ﴿اِنَّکَ لَعَلٰی خَلْقَ عَظِیْمٌ﴾ (قلم: ۴)؛

–ما فراموش‌کاریم؛ اما خداوند وعده داده که آنچه بر پیامبرش نازل کرده، هرگز آن را فراموش نکند: ﴿سَتَرْتُکَ فَلَا تَنسَیْ﴾ (اعلی: ۶)؛

د) گاهی در یک آیه کمالات پیامبرگرامیﷺ را پی در پی رقم زده است: ﴿شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِیْرًا وَدَاعِیًا اِلٰی اللّٰهِ یَاْذَنهٖ وَسِرَاجًا مُّنِیْرًا﴾ (احزاب: ۴۶-۴۵)؛

ه) نزدیک‌ترین فرد هستی به ذات مقدس خداوند، پیامبر اسلامﷺ است. تنها درباره او این آیه نازل شد: ﴿ثَمَ دِیْنِی فِتْنَدَلٰی﴾ (نجم: ۸)؛ یعنی نزدیک‌تر و نزدیک‌تر شد.

و) پیامبرﷺ، در گفتار معصوم است و هرگز از روی هوی و هوس، سخنی نگفته است: ﴿مَا یَنطِقُ عَنِ الْهَوٰی﴾ (نجم: ۳)؛

– در نگاه، معصوم است و چشم او به انحراف نرفته است:

﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ﴾ (نجم: ۱۷)؛

– قلب و روح او معصوم است و هرگز به خطا نرفته است: ﴿مَا کَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰ﴾ (نجم: ۱۱)؛

ز) در قرآن، بارها نام پیامبرﷺ در کنار نام خداوند آمده است. به چند نمونه توجه کنید:

–عزت، برای خدا و رسول است. ﴿وَاللهُ الْعَزَّ وَرُسُوْلُهُ﴾ (منافقین: ۸)؛

–از خدا و رسول اطاعت کنید. ﴿اطِيعُوا اللّٰهَ واطِيعُوا الرُّسُوْلَ﴾ (نساء: ۵۹)؛

–دعوت خدا و رسول را اجابت کنید. ﴿اَسْتَجِیْبُوا للّٰهِ وَلِلرُّسُوْلِ﴾ (افعال: ۲۴)؛

–خدا و رسول را یاری کنید. ﴿یُصَلِّیْزُوا اللّٰهَ وَرُسُوْلَهُ﴾ (احسر: ۹)؛

–از معصیت و اذیت خدا و رسول دوری کنید. ﴿وَمَنْ یَعْصِ اللّٰهَ وَرُسُوْلَهُ ...﴾ (نساء: ۱/۴؛ مائده: ۵۶/۵۶؛ احزاب: ۵۷)، ﴿الَّذِیْنَ یُؤْذِنُوْنَ اللّٰهَ وَرُسُوْلَهُ ...﴾ (احزاب: ۵۷)، ﴿جَ کَلِمَهٗ «رَبِّ» بِمَعْنٰی پُروردگار، در قرآن صدها بار

آنجا که می‌گفتند: پیامبر شاعر است، خداوند می‌فرماید: ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ﴾ (یس: ۶۹)؛ به او شعر نیاموختیم. آنجا که نسبت جنون می‌دادند، خداوند می‌فرماید: ﴿مَا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّکَ بِمَجْنُوْنٌ﴾ (قلم: ۲)؛ تو در سایه نعمت الهی مجنون نیستی.

آنجا که نسبت ساحر و کاهن می‌دادند، خداوند این نسبت‌ها را به‌شدت رد می‌کرد.

و هر کجا هر نوع تهمت و جسارتی بر پیامبر اسلامﷺ وارد می‌کردند، خداوند با قاطعیت آن را رد می‌فرمود.